

1968

Albert Kraak & Willem Gerrit Klooster: *Syntaxis*

Culemborg / Keulen, Stam-Kemperman

Het boek *Syntaxis* uit 1968 van A. Kraak en W.G. Klooster is een klassieker uit de Nederlandse taalkunde. Het is het eerste handboek generatieve grammatica in het Nederlandse taalgebied. De generatieve taalkunde was ten tijde van publicatie een nog relatief jonge discipline. Slechts een tiental jaar eerder (in 1957) had de Amerikaan Noam Chomsky een geheel nieuwe manier van taalbeschrijving gelanceerd in zijn boek *Syntactic structures: de transformationeel-generatieve grammatica*. Met het handboek van Kraak en Klooster worden die ideeën voor het eerst toegankelijk gemaakt voor een breed neerlandistisch publiek. Het werk vormt op die manier het startpunt van een lange en bloeiende onderwijs- en onderzoekstraditie binnen de generatieve taalkunde in de Nederlanden. Van Bree, Van den Toorn en Van der Wal (2007) geven een mooi overzicht van de opmars van de generatieve taalkunde in de neerlandistiek.

Het boek telt elf hoofdstukken, die uiteenvallen in twee grote delen. In de eerste drie hoofdstukken worden de principes van de transformationeel-generatieve taalkunde uit de doeken gedaan. De nieuwe taalkundige opvatting van Chomsky biedt volgens Kraak en Klooster 'het duidelijkste en meest genuanceerde theoretische kader dat op het ogenblik voor de bespreking van syntactische vraagstukken voorhanden is' (p. 14). In de daaropvolgende hoofdstukken worden die theoretische inzichten toegepast op een reeks casestudies uit de Nederlandse syntaxis. Die tweedeling zorgt ervoor dat *Syntaxis* zowel een boek over syntaxis is in het algemeen als een boek met syntaxis van het Nederlands. In wat volgt zal ik de inhoud van beide delen kort schetsen.

Kraak en Klooster leggen in het eerste hoofdstuk om te beginnen uitvoerig uit wat ze bedoelen met 'generatieve' grammatica. Samen met Chomsky gaan ze ervan uit dat de grammatica van een taal opgebouwd is uit een set van regels die voorspellen welke woordcombinaties een grammaticale zin kunnen 'genereren'. Die regels nemen in het boek van Kraak en Klooster de vorm aan van relatief eenvoudige substitutieregels zoals 'Z → NC VC' wat zoveel betekent als 'de zin wordt gesubstitueerd door een nominale constituent en een verbale constituent'. Op de output van een dergelijke substitutieregel kunnen vervolgens andere substitutieregels toegepast worden tot uiteindelijk de gehele zinsdeelstructuur van de zin 'afgeleid' is. Die zinsdeelstructuur kan inzichtelijk weergegeven worden in een hiërarchische boomstructuur; een praktijk die later is uitgegroeid tot één van de meest herkenbare eigenschappen van de generatieve taalkunde.

Naast de daarnet besproken substitutieregels spelen ook zogenaamde 'transformaties' een essentiële rol in de transformationeel-generatieve grammatica,

zoals de naam van het taalmodel zelf ook al aangeeft. Kraak en Klooster argumenteren dat transformaties noodzakelijk zijn om de zinsdeelstructuur verder te verrijken met bijkomende syntactische informatie zoals de congruentie tussen persoonsvorm en onderwerp. Transformaties vormen op die manier een link tussen de afgeleide zinsdeelstructuur (ook ‘dieptestructuur’ genoemd) aan de ene kant en de uiteindelijke zin (of ‘oppervlaktestructuur’) aan de andere kant. Het is belangrijk hier op te merken dat het belang van transformaties later op de achtergrond is geraakt in de generatieve taalkunde.

In het tweede deel van *Syntaxis* wordt dieper ingegaan op een reeks syntactische casestudies uit het Nederlands. Kraak en Klooster hebben hierbij niet voor ogen een complete syntaxis te schrijven van het Nederlands. Veeleer willen zij tonen hoe de theoretische inzichten uit de transformationeel-generatieve grammatica succesvol kunnen worden toegepast op een selectie van syntactische problemen uit het Nederlands. Hierbij beperken zij zich hoofdzakelijk tot ‘een globale karakteristiek van de regels die noodzakelijk zijn of mogelijk lijken om bepaalde syntactische verschijnselen te beschrijven’ (p. 47). Het volledig uitwerken van een set substitutieregels en transformaties vinden zij niet wenselijk omdat ‘het gehele model der transformationeel-generatieve grammatica sedert zijn intrede in de linguïstiek in 1957 op vrij ingrijpende wijze is gewijzigd en nog steeds veranderingen ondergaat’ (p. 47). Bovendien zou een volledige transformationeel-generatieve descriptie té technisch en complex uitvallen voor de didactische doelstellingen van het boek.

Om een indruk te geven van de syntactische analyses in het handboek van Kraak en Klooster zal ik hier ingaan op hun bespreking van de werkwoordstijden in het Nederlands (uitgewerkt in paragraaf 6.2). Kraak en Klooster vertrekken van de volgende twee zinnen:

- (1) a. Hij werkt.
b. Hij werkte.

Traditioneel wordt het verschil tussen deze twee zinnen geduid door te zeggen dat zin (1a) de tegenwoordige tijdsvorm heeft en zin (1b) een verleden tijdsvorm. Kraak en Klooster nemen afstand van die morfologische karakterisering en werken een syntactisch alternatief uit. Zij argumenteren dat het predicaat in de zin niet uit het werkwoord *werken* alleen bestaat maar ook een zogenaamde ‘tijdsindicator’ bevat. Die tijdsindicator is een abstract element dat niet meteen correspondeert met een concreet woord in de uiterlijke zinsvorm; iets wat kenmerkend is voor veel generatieve taalbeschouwingen. In bovenstaande voorbeelden neemt die abstracte tijdsindicator volgens Kraak en Klooster twee verschillende waarden aan, namelijk ‘presens’ in zin (1a) en ‘preteritum’ in zin (1b). Het verschil in tijdsindicator demonstreren de auteurs door beide voorbeeldzinnen onder meer te

combineren met een tijdsbepaling die naar het heden dan wel het verleden verwijst:

- (2) a. Zij werken op het ogenblik.
- b. *Zij werkten op het ogenblik.
- c. *Zij werken gisteren.
- d. Zij werkten gisteren.

Kraak en Klooster argumenteren dat een voorbeeldzin als (2b) ongrammaticaal is (dit wordt in de generatieve syntaxis gemarkeerd met een asterisk), aangezien de tijdsindicator ‘preteritum’ niet in overeenstemming is met de tijdsbepaling *op het ogenblik* die naar het moment van spreken verwijst. Dit type van combinatietest met grammaticale en ongrammaticale zinnen is representatief voor de rest van de syntactische analyses gepresenteerd in Kraak en Klooster. Voor uiteenlopende casestudies testen de auteurs op basis van hun moedertalige intuïtie heel systematisch de formele eigenschappen van constituenten in verschillende syntactische omgevingen.

Het is niet vanzelfsprekend een eindoordeel te vellen over *Syntaxis* van Kraak en Klooster meer dan veertig jaar na publicatie. Heel wat van de ideeën uit het oorspronkelijke transformationeel-generatieve taalmodel zijn immers al achterhaald door de latere ontwikkeling van het principes-en-parameters-model en ten slotte het minimalistisch programma. Toch blijft het handboek mijn inziens overeind als een uitstekende inleiding tot de klassieke transformationeel-generatieve taalkunde voor nieuwe generaties studenten. Niet in het minst vanwege het vibrerende optimisme over het potentieel van de (toen nog jonge) generatieve taalkunde die uit de inleiding van dit boek spreekt. Of dat potentieel uiteindelijk ook echt vervuld is, daar heb ik persoonlijk mijn twijfels bij... maar dat is dan weer voer voor een andere discussie.

Evie Coussé, Göteborg

Bree, Cor van, Maarten van den Toorn & Marijke van der Wal, ‘Paradigmawisselingen en constanten: 200 jaar taalkundige diversiteit’. Jan de Vries, *‘Eene Bedenkelijke nieuwigheid’: Twee eeuwen neerlandistiek*. Hilversum, 2007, 13-54.